

ПРИРОДНИЧІ НАУКИ. ТЕХНОЛОГІЇ

УДК 378.091:61:615.1(477.81)
DOI: 10.37026/2520-6427-2023-115-3-62-67

Світлана БУХАЛЬСЬКА,
кандидат педагогічних наук,
професор кафедри фундаментальних дисциплін,
заступник директора
Фахового медичного коледжу
КЗВО «Рівненська медична академія»,
м. Рівне, Україна
ORCID: 0000-0003-2804-6441
e-mail: bukhalskasvitlana@gmail.com

РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ МЕДИЧНОЇ ТА ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ОСВІТИ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ПРИРОДНИЧИХ ДИСЦИПЛІН

Анотація. У статті актуалізовано проблему розвитку соціальної компетентності здобувачів медичної та фармацевтичної освіти, що поєднує навчання і виховання у соціально-професійній взаємодії, зокрема уточнено зміст соціальної компетентності здобувача медичної та фармацевтичної освіти, обґрунтовано її структурні компоненти. Наголошено на важливості виховання як соціального інституту для цілеспрямованого розвитку членів суспільства, формування національного і професійного патріотизму, утвердження громадянської гідності, ціннісного ставлення до життя, здоров'я і природи.

З'ясовано значимість вивчення дисциплін науково-природничого циклу у закладах медичної та фармацевтичної освіти, що сприяє усвідомленню здобувачами

освіти біологічної і соціальної значущості в онтогенезі людини, формуванню особистості та фахівця галузі охорони здоров'я. Закцентовано увагу на тому, що людина є біосоціальна істота з властивими ознаками живих організмів і соціально-психологічними характеристиками особистості: мислення, свідомість, мова, діяльність. Наведено приклади тем із біології, генетики, анатомії та фізіології людини, екології, в процесі вивчення яких здобувачі медичної та фармацевтичної освіти усвідомлюють свою біосоціальну природу.

Ключові слова: соціальна компетентність, здобувачі медичної та фармацевтичної освіти, природничі дисципліни, людина – біосоціальна істота, інтерактивні технології освіти.

Svitlana BUKHALSKA,
Candidate of Pedagogical Sciences,
Professor of the Department of Fundamental Disciplines,
Deputy Director of the Professional Medical College
MIHE «Rivne Medical Academy»,
Rivne, Ukraine
ORCID: 0000-0003-2804-6441
e-mail: bukhalskasvitlana@gmail.com

DEVELOPMENT OF SOCIAL COMPETENCE OF MEDICAL AND PHARMACEUTICAL EDUCATION STUDENTS IN THE PROCESS OF STUDYING NATURAL DISCIPLINES

Annotation. The article updates the problem of the development of social competence of medical and pharmaceutical students, which combines education and training in social and professional interaction.

Scientific research on the outlined problem in terms of pedagogy and psychology of students of different age categories was analyzed.

The content of the social competence of the student of medical and pharmaceutical education has been clarified, and the structural components have been substantiated.

The following characteristics are revealed: motivation for socio-professional improvement, social activity, emotional intelligence, socio-professional mobility, critical thinking, communication skills, empathy,

self-observation, self-knowledge and self-awareness as a bio-social being, objectivity of self-analysis, self-criticism and self-evaluation as a student and personality.

It has been indicated the importance of education as a social institution for purposeful development of members of society; formation of national and professional patriotism; valuable attitude to life, health and nature.

The importance of studying the disciplines of the scientific and natural cycle in medical and pharmaceutical education institutions has been clarified, which contributes to students' awareness of biological and social significance in human ontogenesis, formation of personality and health care specialist.

It has been emphasized that a person is a biosocial being with characteristic features of living organisms and socio-psychological characteristics of an individual: thinking, consciousness, speech, activity. Examples of topics from biology, genetics, human anatomy and physiology, ecology are given. While studying these topics the students become aware of their biosocial nature.

It has been recommended to use educational interactive technologies that promote teamwork, cooperation, and the development of social competence.

Key words: *social competence, students of medical and pharmaceutical education, natural sciences, biosocial being, interactive educational technologies.*

Постановка проблеми. Напружена політична та соціально-економічна ситуація, а також воєнні реалії сьогодення посилюють важливість проблеми формування соціальної компетентності молодого людини в процесі здобуття освіти. Вхідження людини в соціум розпочинається з перших днів її індивідуального розвитку, в процесі якого вона стає біосоціальною істотою водночас із властивими їй ознаками живого організму та соціально-психологічними характеристиками високо свідомої особистості з ціннісними орієнтирами, здатної до навчання, виховання, здобуття освіти та всебічного розвитку впродовж усього життя.

Вивчення дисциплін науково-природничого циклу (загальна біологія, генетика, екологія, анатомія та фізіологія людини тощо) в закладах медичної та фармацевтичної освіти сприяє усвідомленню здобувачами освіти біологічної і соціальної значущості в онтогенезі людини, формуванню особистості та фахівця галузі охорони здоров'я. Розвиток соціальної компетентності здобувача медичної та фармацевтичної освіти відбувається як особистісно, так і сумісно в групі, команді, колективі тощо. На особистісному рівні має місце самоідентифікація індивіда як представника виду Людина розумна, суспільної істоти, громадянина України, здобувача освіти шляхом самопізнання, самоусвідомлення, самооцінки, тобто саморефлексії. В умовах сумісної взаємодії учасників освітнього процесу набуваються знання і навички комунікації та поведінки в соціумі; відбувається соціальне становлення та формування особистості; виявляються індивідуальність, досвід та соціально-професійні цінності відповідно до вимог, правил і норм суспільного життя.

Аналіз наукових досліджень і публікацій свідчить про широкий спектр вивчення соціальної компетентності в розрізі педагогіки, психології,

соціології, філософії, освітології, політології за такими аспектами: дослідження феномена соціалізації людини (А. Кульчицька, Н. Ліфарєва, В. Москаленко, В. Рюль, Е. Дюркгейм, Г. Зіммель, Т. Парсонс, З. Фрейд, Ю. Хабермас); визначення особистості як соціальної системи та об'єкта соціальних відносин, міжособистісної взаємодії і спілкування (І. Бех, О. Злобіна, О. Кононко, О. Литовченко, Л. Орбан-Лембрик, Л. Сохань, О. Якуба); формування соціальної компетентності здобувачів освіти (М. Докторович, Л. Лєпіхова, І. Шахрай).

Хоча поняття «соціальна компетентність» є мінливим, його зміст не прив'язаний жорстко до певного освітнього рівня, здібностей і знань особистості, а зумовлений передусім соціальними процесами та змінами, що відбуваються у суспільстві (Мудрик, 2011, с. 26). Проте науковцями ґрунтовно досліджено проблему формування і розвитку соціальної компетентності дошкільнят (Н. Гавриш, М. Гончарова-Горянська) та молодших школярів (В. Коваленко, О. Проценко), здобувачів загальної середньої освіти (І. Ніколаєску, Т. Смагіна, В. Федько), учнів з особливими освітніми потребами (О. Позднякова, Т. Сак).

Водночас теоретичний аналіз наукових розвідок дає підстави стверджувати, що саме проблема розвитку соціальної компетентності здобувачів медичної та фармацевтичної освіти в процесі вивчення природничих дисциплін окремо досліджена не була, що і спонукало нас до написання означеної статті.

Мета статті – актуалізувати проблему розвитку соціальної компетентності здобувачів медичної та фармацевтичної освіти, схарактеризувати важливість природничих дисциплін у реалізації означеного процесу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Глибоке розуміння політичних і соціально-економічних проблем, що склались у сучасному суспільстві, їхнє активне вирішення завдяки окресленню векторів соціального визначення та становлення відповідно до норм суспільства – потреба кожного громадянина України. Саме соціально компетентна особистість, яка постійно оновлює знання, опановує нові вміння і навички, набуває досвіду соціальної діяльності, виявляє життєві й професійні цінності, має переваги в успішній самореалізації як особистості та фахівця.

Слід пам'ятати, що заклад освіти сьогодні є соціальним інститутом суспільства, керованим на державному чи регіональному рівнях, зорієнтованим на виконання соціального замовлення та підпорядкованим суспільним потребам у тій чи іншій сфері (політика, економіка, освіта, медицина, культура тощо).

Дефініція «соціальна компетентність», за більшістю наукових трактувань, є комплексним поняттям. Так, під соціальною компетентністю розуміють: а) володіння соціальними повноваженнями, тобто певним рівнем соціальної компетенції; б) наявність соціального авторитету, соціальної ваги тощо; в) володіння соціальними знаннями, що допомагають існувати та діяти у соціумі (Докторович, 2009, с. 145); якісний ступінь соціалізованості особистості, цілісне інтегративне утворення, сукупність конкретних здібностей, знань, умінь, цінностей, що забезпечують успішну самореалізацію та інтеграцію людини в суспільство завдяки продуктивному виконанню нею різних соціальних ролей

(Шахрай, 2008, с. 361); багатогранна характеристика особистості, що вказує на якість функціонування особистості в соціумі, охоплює соціальні мотиви, знання, навички, необхідні для ефективної взаємодії із навколишнім соціальним середовищем (Гасин, 2011, с. 47); процес і результат засвоєння й активного відтворення особистістю соціально-культурного досвіду (знань, умінь, норм, традицій, цінностей) на основі її діяльності, спілкування, відносин (Ніколаєску, 2014, с. 6).

Отже, узагальнено соціальна компетентність є універсальною здатністю особистості, що інтегрує у собі розуміння суспільної дійсності, знання, вміння, поведінкові характеристики, життєві цінності та пріоритети, які забезпечують відповідну орієнтацію та позицію до реальності суспільного повсякдення.

На основі теоретичного аналізу з цієї сукупності трактувань нами уточнено зміст поняття «соціальна компетентність здобувача медичної та фармацевтичної освіти», в яке вкладаємо цілісну характеристику, що відображає рівень самоусвідомлення себе як біосоціальної істоти, мотивованої до успішної соціалізації в освітньому середовищі; розуміння й осмислення політичної, соціально-економічної дійсності в суспільстві, що виявляється в особистісному становленні та позиції як громадянина, студента, майбутнього фахівця галузі охорони здоров'я.

Ураховуючи специфіку підготовки майбутніх медичних і фармацевтичних працівників, у структурі соціальної компетентності здобувача освіти вважаємо за доцільне виокремити такі компоненти, як-от: особистісно-мотиваційний, змістовно-діяльнісний, рефлексивний, пошуково-пізнавальний.

Особистісно-мотиваційний компонент відображає стимули та потреби здобувача освіти в розвиткові соціальної компетентності, у соціально-професійній взаємодії; особистісне прагнення до соціально-професійного вдосконалення; соціальну активність, суспільно-рольову позицію, відповідальне виконання суспільно-професійних обов'язків як громадянина Української держави та майбутнього фахівця галузі охорони здоров'я; визначення пріоритетів та цінностей у ставленні до інших, зокрема: людиноцентрований підхід, толерантність, людяність, милосердя, повага, довіра, здатність бачити в людині насамперед позитивні риси, надавати допомогу у вирішенні соціально-професійних проблем.

На нашу думку, важливу роль у розвитку соціальної компетентності відіграє емоційний інтелект – здатність мотивувати себе й, незважаючи на труднощі, наполегливо йти до поставленої мети, вміння стримувати імпульсивні дії та відкладати задоволення, контролювати свій настрій і не дозволяти стражданням блокувати раціональне мислення, співпереживати й сподіватися (Тоулман, 2020, с. 77).

Варто також наголосити на значимості світогляду особистості як феномена розуму, гуманності та духовності з певними принципами, поглядами, баченням і розумінням світу як природного і соціального середовища, місце людини в ньому як біологічної та соціальної істоти.

Змістовно-діяльнісний компонент забезпечує розуміння здобувачем освіти сутності соціальної

компетентності; здатність до адаптації, мобільності та гнучкості у змінних умовах та різних ситуаціях соціально-професійних відносин; охоплює систему соціально-психологічних і науково-природничих знань, умінь і навичок для успішної соціалізації та здобуття медичного і фармацевтичного фаху; інформаційну грамотність, комунікативні здібності, володіння вербальною та невербальною технікою спілкування; дотримання морально-етичних та медико-деонтологічних правил і норм соціальної взаємодії, виявлення емпатії; доцільне використання інтерактивних та інформаційно-комунікаційних технологій.

За нестійких соціально-політичних умов сьогодення набуває актуальності соціально-професійна мобільність як здатність особи динамічно реагувати на зміни в суспільстві та професійній сфері, активно адаптуватися до них, оперативно включатись у соціально-професійні відносини й комунікацію, виявляти сконцентрованість, результативність у вирішенні проблем. Доречним у соціально-професійній взаємодії є виявлення здобувачами освіти критичного мислення, а саме: особистих вражень, поглядів, суджень, що допомагають сприймати інформацію, аналізувати, порівнювати, давати оцінку, робити висновки про ті чи інші події, явища, процеси у навколишньому світі.

Наголосимо також на значимості комунікативних здібностей майбутніх медичних і фармацевтичних працівників, під якими варто розуміти потенціал, навички, досвід міжособистісного спілкування із використанням вербальних і невербальних засобів комунікації із дотриманням культури мовлення, зокрема: науковість, грамотність, логічність, виразність, метафоричність, влучність висловлювань.

Важливою соціально-професійною характеристикою майбутнього медичного і фармацевтичного працівника є емпатичне ставлення до інших, адже емпатія – це усвідомлений відгук на почуття співрозмовника без примірювання чужого відчуття на себе. Дослідники, які досліджують означену проблему, розрізняють три рівні емпатії – низький, середній та високий.

Низький рівень являє собою «зчитування» невербальних сигналів і співставлення їх із тим, що бачив раніше. В основу середнього рівня покладено бажання зрозуміти людину, з'ясувати причину її переживань, вислухати її історію. Виявом емпатії на цьому рівні є вміння ставити себе на місце співрозмовника. Високий рівень емпатійності передбачає здатність швидко відчувати стан людини без перетягування її проблем на себе; раціональний аналіз емоційного стану людини, що дозволяє надати їй реальну допомогу (Леухіна, 2022, с. 163).

Варто відмітити такий показник змістовно-діяльнісного компонента як контактність – уміння соціальної перцепції, тобто здатність не лише адекватно сприймати поведінку іншої людини, її психологічний стан, настрої, а й керувати особистими емоціями, поведінкою, вчинками тощо.

Рефлексивний компонент засвідчує здатність особи до самоспостереження, зокрема за своїми вчинками, думками, почуттями; самопізнання як біосоціальної істоти; усвідомлення своєї суспільної ролі та визнання її з боку суспільства; об'єктивність самоаналізу,

самокритичності та самооцінки як здобувача освіти й особистості; самоуправління та самоконтролю у різних ситуаціях соціально-професійного середовища.

Пошуково-пізнавальний компонент сприяє виявленню ініціативи, цілеспрямованості, лідерської поведінки; спонукає до пошуку нових ідей, окреслення інноваційних векторів участі у соціальних проєктах тощо. Така інтерактивна взаємодія – свідчення комунікабельності, обміну новою, достовірною інформацією; успіху співробітництва, взаємодопомоги й водночас здорової конкуренції. Отже, означений компонент мотивує всіх учасників освітнього процесу до пошуково-пізнавальної, творчої діяльності та уможливує вирішення соціально-професійних завдань у командній роботі.

Педагогічною теорією та практикою доведено ефективність формування соціальної компетентності в умовах особистісно орієнтованої парадигми освіти, сутність якої полягає у розгляді людини як складної самоорганізованої системи, у визнанні унікальності, неповторності, самоцінності кожної особистості та траєкторії її розвитку (Радчук, 2015, с. 82).

Ми поділяємо думку про те, що процес формування соціальної компетентності проходить декілька етапів: 1) соціальної адаптації; 2) соціальної ідентифікації; 3) індивідуалізації; 4) персоніфікації (Докторович, 2009, с. 146).

Онтогенез – індивідуальний розвиток людини – супроводжується входженням її у соціум (сім'я, коло близьких і знайомих тощо), соціальною адаптацією, сприйняттям певних уставів, принципів і цінностей, якими керується родина та найближче оточення. Відповідно до психофізіологічного розвитку відбувається формування та розвиток соціальної компетентності, а саме становлення особистості як біосоціальної істоти в умовах закладу освіти (дошкільної, шкільної, позашкільної, фахової, вищої), що забезпечується психосоціальною і професійною ідентифікацією через самовизначення до певної суспільної групи, освітньо-професійної спільноти тощо. Згодом особа набуває унікальних, своєрідних характеристик, тобто відбувається її індивідуалізація. Особистісно-професійне самоствердження індивіда, самозадоволення розумовим, емоційно-інтелектуальним і творчим потенціалом свідчить про персоніфікацію – високий рівень розвитку соціальної компетентності.

Варто також наголосити на важливості виховання у процесі формування і розвитку соціальної компетентності, адже виховання як соціальний інститут має певні функції в суспільному житті, зокрема: створення умов для цілеспрямованого розвитку членів суспільства і задоволення ними низки потреб у процесі виховання; підготовка необхідного для функціонування і стійкого розвитку суспільства «людського капіталу», здатного і готового до горизонтальної та вертикальної соціальної мобільності; забезпечення стабільності суспільного життя через трансляцію культури, сприяння її спадкоємності, оновлення; сприяння інтеграції прагнень, дій і відносин членів суспільства і відносно гармонізації інтересів ставевовікових, соціально-професійних і етноконфесійних груп (що є передумовами та умовами внутрішньої згуртованості суспільства);

соціальна і духовно-ціннісна селекція членів суспільства; адаптація членів суспільства до змінної соціальної ситуації (Ліфарєва, 2003, с. 68). Зауважимо, що нині на часі – такі актуальні виховні аспекти, як: формування національного і професійного патріотизму; утвердження громадянської гідності, соціальної позиції та свободи вибору; набуття кращих рис української ментальності (життєстійкість, волелюбність, рівність, відданість державі, народу, родині); дотримання правової відповідальності та стійкої позиції щодо негативного впливу інформації з елементами маніпуляції, насилля, тероризму; ціннісне ставлення до життя і здоров'я, набуття глибокого зв'язку із навколишнім середовищем.

Дослідники впродовж віків ставили за мету пізнати сутність життя і закономірності його виявів. Керуючись енциклопедичним визначенням, життя – це вища якісно специфічна біологічна форма руху матерії, яка за відповідних умов закономірно виникає на певному етапі її історичного розвитку (Сабадишин, 2020, с. 17). У навколишньому середовищі життя представлено різноманітними біологічними формами, серед яких ключове місце займає Людина як вищий ступінь розвитку живого на Землі.

Саме вивчення природничих дисциплін, об'єктом розгляду яких є Людина як біологічна істота, котра за систематичною класифікацією належить до домену Еукаріоти, субдомену Аморфеї, надцарства Опістоконти, царства Справжні тварини, підцарства Багатоклітинні тварини, типу Хордові, підтипу Черепні, надкласу Щелепні, класу Ссавці, підкласу Плацентарні, ряду Примати, родини Гомініди, роду Людина, виду Людина розумна (Сабадишин, 2020, с. 25), сприяє самоусвідомленню здобувачами освіти природності антропогенезу – процесу походження і розвитку виду Людина розумна (*Homo sapiens*).

Людина як біологічна система (організм) є невід'ємною частиною природи та функціонує за біологічними законами. Водночас завдяки високому ступеню психічного розвитку, свідомості, мисленню, мові людина адаптована до суспільного способу життя та керується законами суспільства. Усвідомлення того, що людина як жива форма на молекулярному, клітинному, тканинному, органному й організмовому рівнях не відрізняється від тварин, допоможе у процесі вивчення теми «Життя як форма руху матерії. Основні ознаки живого. Рівні організації живої матерії». Знання з теми «Молекулярні основи спадковості» переконують у тому, що біологічна інформація зберігається у молекулах ДНК та реалізується у наступних поколіннях, забезпечуючи неперервність існування біологічного виду Людина розумна (*Homo sapiens*).

Практичні навички з анатомії та фізіології людини вказують на особливості тілесної організації подібної до ссавців, що засвідчує єдність живого. Водночас опанування теми «Нервова система. Рефлекси. Вища нервова діяльність людини» сприяє самовизначенню як соціальної форми, здатної до адаптації та взаємодії з природним і соціальним середовищем; комунікації, мислення, аналізу, синтезу інформації; визначення мотивації та пріоритетів у майбутній професійній діяльності, життєвих цінностей. Сутність біосоціальної природи людини відображає взаємозв'язки

із навколишнім середовищем, що є предметом вивчення екології. Зважаючи на це, ключовими завданнями щодо формування соціальної компетентності є:

– сформувати прагнення до пізнання навколишнього середовища, що охоплює природний і соціальний компоненти;

– засвоїти провідні ідеї позитивного впливу людини на довкілля з урахуванням законів природи і суспільства;

– усвідомити цінність природи як джерела матеріальних і духовних благ суспільства;

– сформувати вміння моніторингової діяльності, приймати правильні рішення та брати відповідальність за збереження довкілля та наслідки негативного впливу суспільно-господарської діяльності людини на природу.

Варто пам'ятати, що людина є носієм розумово-інтелектуальної інформації, що являє собою сукупність набутих знань, умінь і навичок у процесі навчання, виховання і розвитку. Використання інтерактивних технологій у процесі вивчення природничих дисциплін, наприклад, методів стимулювання активної діяльності учасників освітнього процесу (мотивація, зацікавленість, забезпечення умов і простору для виявлення індивідуальності; створення ситуацій емоційного відчуття, можливостей пошуку нових ідей); методів «командна робота», «ротаційні трійки», «два – чотири – всі разом» (соціально-професійна комунікація, урахування різних точок зору, рольовий підхід до виконання завдань, прагнення до колективного успіху); методу проєктів (навчання на активній основі, стимулювання інтересу до досліджуваної проблеми, досвід роботи з науковими джерелами, встановлення причинно-наслідкових зв'язків, прикладний результат дослідження); кейс-методу (опис проблемних ситуацій соціального, екологічного, здоров'язбережувального спрямування, їхній аналіз, вибір правильного рішення з урахуванням думки кожного учасника), лише сприятиме партнерству, розвитку соціальної компетентності здобувачів медичної і фармацевтичної освіти.

Висновки. З огляду на зазначене вище вважаємо, що соціальна компетентність є універсальною здатністю здобувача медичної і фармацевтичної освіти до соціально-професійної інтерактивної взаємодії, що характеризується мотивами й потребами у саморозвиткові й самовдосконаленні; знаннями й досвідом у самореалізації; вміннями й навичками рефлексії та пошуково-пізнавальної діяльності. Вивчення природничих дисциплін із використанням інтерактивних освітніх технологій майбутніми фахівцями охорони здоров'я сприяє розумінню біологічно-соціальної природи людини, що поєднує властиві ознаки живого та соціально-професійні характеристики поведінки, усвідомленого ставлення до навколишнього та соціального середовища.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні розвитку соціальної компетентності здобувачів медичної та фармацевтичної освіти засобами проблемно орієнтованого навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Мудрик, А. Б. (2011). Соціальна компетентність особистості: постановка проблеми і теоретичні аспекти дослідження. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія «Психологічні науки»*. Чернігів: ЧДПУ. Т. 2. Вип. 94. С. 26–29.

Докторович, М. О. (2009). Соціальна компетентність як наукова проблема. *Психологія і суспільство*. № 3. С. 144–147.

Шахрай, В. М. (2008). Соціальна компетентність особистості в науковій літературі. *Соціальні виміри суспільства*. Київ: Інститут Соціології НАН України. Вип. 11. С. 352–362.

Гасин, М. О. (2011). Формування соціальної компетентності підлітків у гуртках гуманітарного напрямку позашкільних навчальних закладів. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: збірник наукових праць*. Вип. 15. Кн. II. С. 46–53.

Николаєску, І. А. (2014). Формування соціальної компетентності учнів загальноосвітніх навчальних закладів відповідно до вимог нових державних освітніх стандартів: науково-методичний посібник. Черкаси: ЧОПОПП. 76 с.

Гоулман, Д. (2020). Емоційний інтелект / пер. з англ. С. Л. Гумецької. Харків: Віват. 512 с.

Леухіна, А. Г. (2022). Людяність та емпатія в охороні здоров'я: посібник для викладачів. Київ: Майстер книг. 364 с.

Радчук, Г. К. (2015). Аксіопсихологічні засади розвитку сучасної вищої освіти. *Психологія особистості*. № 1 (6). С. 81–89.

Ліфарєва, Н. В. (2003). Психологія особистості: навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури. 237 с.

Сабадишин, Р. О., Бухальська, С. Є. Медична біологія: підручник для студ. мед. закладів вищої та фахової передвищої освіти. 3-тє вид., зі змінами і допов. Вінниця: Нова Книга. 344 с.

REFERENCES

Mudryk, A. B. (2011). Socialna kompetentnist osobystosti: postanovka problemy i teoretychni aspekty doslidzhennia [Social competence of an individual: statement of the problem and theoretical aspects of the study]. *Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu. Seriiia «Psykhologhichni nauky»*. Chernihiv: ChDPU. T. 2. Vyp. 94. S. 26–29. [in Ukrainian].

Doktorovych, M. O. (2009). Socialna kompetentnist yak naukova problema [Social competence as a scientific problem]. *Psykhologhiia i suspilstvo*. № 3. S. 144–147. [in Ukrainian].

Shakhray, V. M. (2008). Socialna kompetentnist osobystosti v naukovii literature [Social competence of an individual in scientific literature]. *Socialni vymiry suspilstva*. Kyiv: Instytut Sociolohii NAN Ukrainy. Vyp. 11. S. 352–362. [in Ukrainian].

Hasyn, M. O. (2011). Formuvannia socialnoi kompetentnosti pidlitkiv u hurtkakh humanitarnoho napriamu pozashkilnykh navchalnykh zakladiv [Formation of social competence of teenagers in humanitarian workshops of extracurricular educational institutions]. *Teoretyko-metodychni problemy vykhovannia ditei ta uchnivskoi*

molodi: zbirnyk naykovykh prac. Vyp. 15. Kn. II. S. 46–53. [in Ukrainian].

Nikolaiesku, I. A. (2014). Formuvannia socialnoi kompetentnosti uchniv zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv vidpovidno do vymoh novykh derzhavnykh osvitnikh standartiv [Formation of social competence of students of general educational institutions in accordance with the requirements of new state educational standards]: naukovy-metodychnyi posibnyk. Cherkasy: ChOIPOPP. S. 76. [in Ukrainian].

Goulman, D. (2020). Emotsiyni intelekt [Emotional intelligence] / per. z anhl. S. L. Humetskoi. Kharkiv: Vivat. S. 512. [in Ukrainian].

Leukhina, A. H. (2022). Liudianist ta empatiia v okhoroni zdorovia [Humanity and empathy in a health care]:

posibnyk dlia vykladachiv. Kyiv: Maister khyh. S. 364. [in Ukrainian].

Radchuk, H. K. (2015). Aksiopsykholohichni zasady rozzvytku sychasnoi vyshchoi osvity [Axiological and psychological foundations of the development of modern higher education]. *Psykhologhiia osobystosti*. № 1 (6). S. 81–89. [in Ukrainian].

Lifarieva, N. V. (2003). Psykhologhiia osobystosti [Psychology of a personality]: navchalnyi posibnyk. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury. S. 237. [in Ukrainian].

Sabadyshyn, R. O. Bukhalska, S. Ye. Medychna bi-olohiia [Medical biology]: pidruchnyk dlia stud. med. zakladiv vyshchoi ta fakhovoi peredvyshchoi osvity. 3-tie vyd., zi zminamy i dopov. Vinnytsia: Nova knyha. 344 s. [in Ukrainian].

Дата надходження до редакції: 10.08.2023